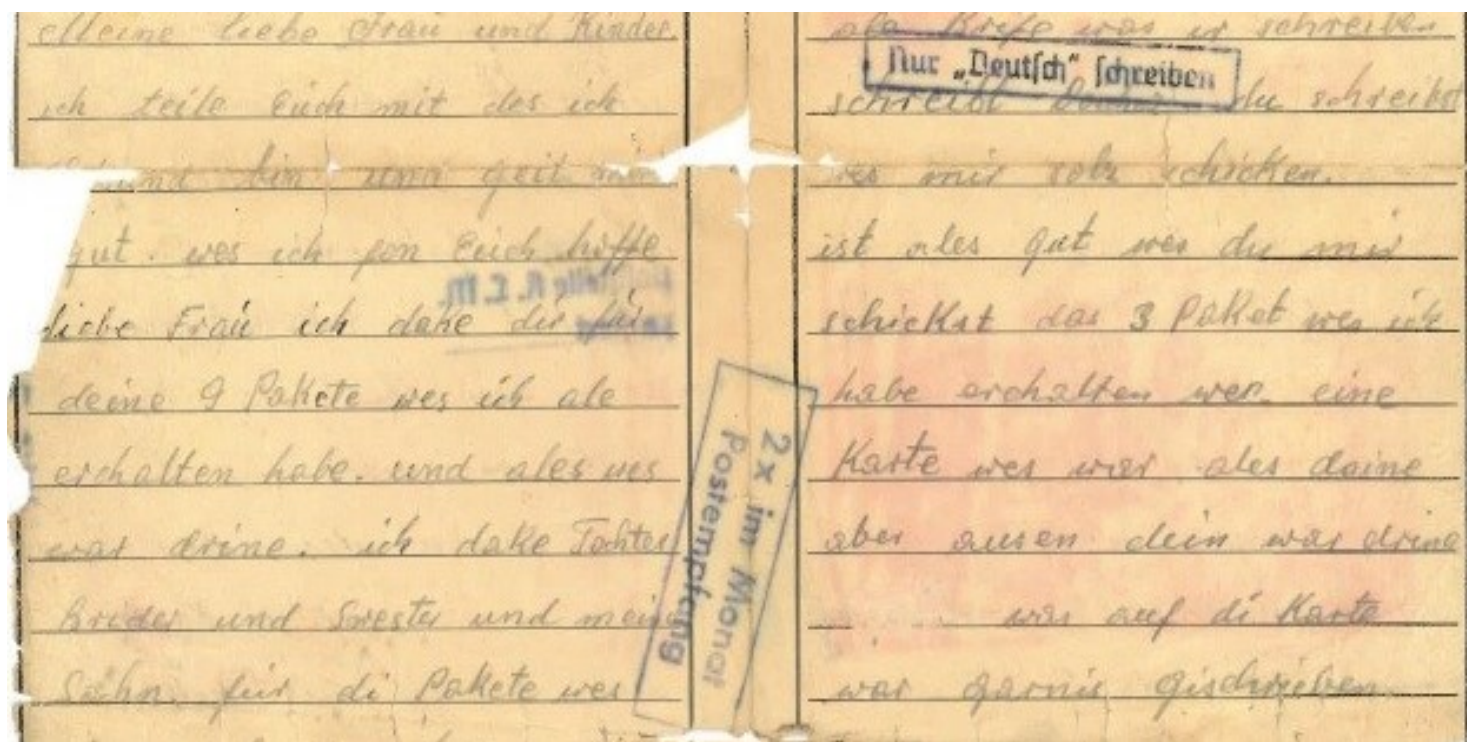

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/cenzura/63990,Listy-z-innego-swiata.html>

List z KL Mauthausen-Gusen z pieczętkami informującymi o przesyłaniu 2 listów w ciągu miesiąca oraz pisaniu korespondencji w języku niemieckim. Z zasobu IPN

ARTYKUŁ

Listy z innego świata

OKRES HISTORYCZNY

(1939-1945) II wojna światowa

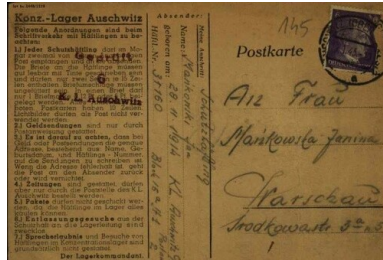
Autor: EWA WÓJCICKA 25.01.2022

Kilka zdań na niewielkim formularzu stanowiło jedyną informację dla bliskich o losach więźnia osadzonego w hitlerowskim obozie koncentracyjnym – jednym z miejsc kaźni, jakie funkcjonowały w okresie 1939-45 r. na terenach zajętych przez reżim nazistowski oraz obszarach byłej III Rzeszy.

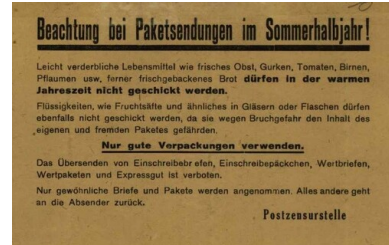
Te świadectwa ludzkiej niedoli z okresu wojny znajdują się w zasobie po Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce. Należy do nich korespondencja więźniów głównie z KL Auschwitz, Dachau, Mauthausen, Ravensbrück oraz Stutthof.

Zielona koperta z 6 punktowym regulaminem dotyczącym wysyłki korespondencji. Z zasobu IPN

Kartka pocztowa z KL Auschwitz. Z zasobu IPN

Pouczenie informujące adresata o zakazie przesyłki łatwo psujących się środków żywności w okresie letnim. Z zasobu IPN

Reguły korespondencji obozowej

Kwestię pisania listów więźniów ustalały przepisy regulaminów obozowych.¹ Na ich podstawie osadzonemu przysługiwało prawo do dwóch listów lub kart pocztowych w ciągu miesiąca. Pisanie korespondencji odbywało się w określonym dniu tygodnia nazywanym *Schreibtag*. Zazwyczaj przypadał on na niedzielę po południu. W przypadku hitlerowskiego obozu koncentracyjnego Auschwitz stosowano następujące rozwiązanie. W danym dniu pisali korespondencję więźniowie bloków z numerami parzystymi, a w kolejnym takie prawo dawano osadzonym w barakach nieparzystych.² W tym też obozie pierwsze listy pisano na kartkach z zeszytu, które umieszczano w kopertach koloru zielonego z nadrukowanym wycięciem 6-punktowej instrukcji regulującej zasady wysyłki poczty.³ Od września 1940 r. w KL Auschwitz został wprowadzony formularz listowny. Na przełomie 1942 r. używano jednostronicowych blankietów z nadrukowaną na zewnętrznej stronie uprzednio wspomnianą treścią instrukcji. Formularz określano jako list bezkopertowy.⁴ W przypadku kart pocztowych na przedniej stronie widniał identyczny wyciąg z regulaminu obozowego dotyczący zasad korespondencji. Natomiast na odwrocie na 10 liniijkach pisano treść korespondencji.

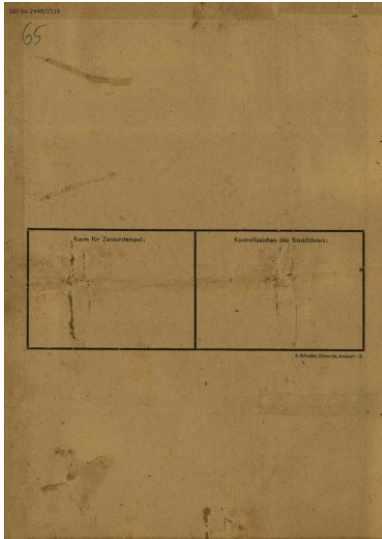
Wymienione powyżej wytyczne, oprócz liczby wysłanej korespondencji do swoich najbliższych, zawierały pouczenie, by pisać wyłącznie po niemiecku⁵ używając atramentu. Stosowano także miękki ołówek. Wymóg

pisania w tym języku stanowił dla większości więźniów nie lada wyzwanie.⁶ Bezcenni okazywali się osadzeni ze znajomością tego języka, którzy za opłatą w rodzaju np. chleba czy zupy gotowi byli do pomocy.⁷ Warto zaznaczyć, że korespondencja często skierowana do jednego odbiorcy mogła zostać pisana przez kilku takich pisarzy. Ten fakt można stwierdzić po analizie charakteru pisma listów. Wyjątek stanowili Hiszpanie⁸, którzy jako jedyni mogli pisać w swoim ojczystym języku. Tę kwestię porządkowały m.in. przepisy z 17 maja 1943 r. dotyczące więźniów KL Dachau.⁹ Do korespondencji należało dołączyć 5 znaczków o wartości 12 feningów, które nabywano w obozowej kantynie. Punkt 4 regulował zasady wysyłki pieniędzy dla więźniów. Władze obozowe całkowicie zabraniały natomiast przesyłania paczek¹⁰, o czym traktował punkt 5 niniejszej instrukcji, cynicznie podając do wiadomości adresatom, że wszystko można nabyć w obozie.¹¹ Dwa ostatnie punkty, tj. 6 i 7, wykluczały jakiegokolwiek starania bliskich o możliwość zwolnienia osadzonego z obozu, a także odwiedziny czy rozmowę z więźniem.

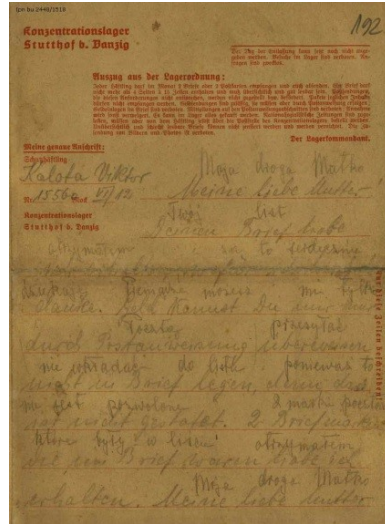
Osadzonemu przysługiwało prawo do dwóch listów lub kart pocztowych w ciągu miesiąca. Pisanie korespondencji odbywało się w określonym dniu tygodnia nazywanym *Schreibtag*. Zazwyczaj przypadał on na niedzielę po południu. W KL Auschwitz w danym dniu pisali korespondencję więźniowie bloków z numerami parzystymi, a w kolejnym osadzeni w barakach nieparzystych.

W obiegu funkcjonowały również formularze dwustronicowe. Na stronie zewnętrznej blankietu listowego znajdowały się rubryki przeznaczone na podanie adresu nadawcy oraz adresata. List można było wysłać wyłącznie do osoby, której dane wcześniej zadeklarowano. Zobowiązywano piszącego, by podać nie tylko swoje imię i nazwisko, ale także datę urodzenia, numer obozowy oraz cyfrę bloku, w którym został osadzony. Niektórzy więźniowie uzupełniali te informacje, dodając *Schutzhäftling* (uwięziony ochronnie).¹² Na drugiej stronie znajdowało się miejsce na stempel obozowej cenzury (*Raum für Zensorstempel*) oraz znak kontrolny nadzorca bloku (*Kontrollzeichen den Blockführer*).¹³ Formularze listów opatrzone symbolem drukarni 1285 umieszczaną przy ramce przeznaczonej na stempel cenzora lub w rogu blankietu. W użyciu były także arkusze z informacją *R. Schuster, Chemnitz, Annenstr. 19*, gdzie drukowano blankiety. Z kolei formularze listowe w KL Mauthausen-Gusen zostały opatrzone symbolem Q 0176 76344.¹⁴ Wewnętrzna – poliniowana część listu

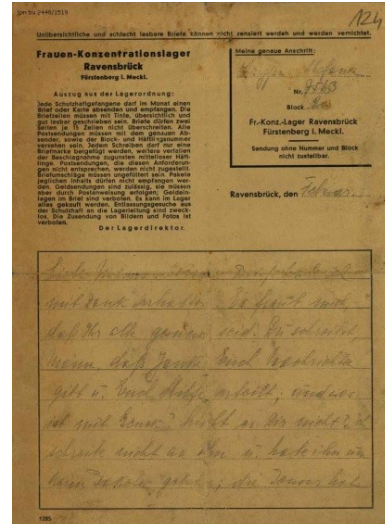
przeznaczona była na treść. Najczęściej więźniowie zaczynali swoją korespondencję słowami „Kochana mammo!”, „Kochana żono!”, czy „Drogie dzieci”. Formuła „Jestem zdrow i czuję się dobrze” była obowiązkowa w każdej korespondencji. Informacje przekazywano w sposób lakoniczny, pytając o samopoczucie swoich bliskich, dziękowano także za nadesłaną paczkę. Przekaz był ograniczony do niezbędnego minimum z uwagi na cenzurę obozową. Regulamin kategorycznie zakazywał więźniom ujawniania wszelkich informacji o stanie zdrowia osadzonego oraz o warunkach panujących w obozie.

Ramki na stempel obozowej cenzury (*Raum für Zensorstempel*) oraz znak kontrolny nadzorca bloku (*Kontrollzeichen den Blockführer*). Z zasobu IPN

List z KL Stutthof, na prawym marginesie pouczenie. Z zasobu IPN

List z KL Ravensbrück z pouczeniem „Nieprzejrzyste i źle czytelne listy nie mogą być cenzurowane i będą niszczone”. Z zasobu IPN

Listy więźniów nie mogły posiadać żadnych skreśleń, dodatkowych dopisków czy poprawek.¹⁵ Cenzura obozowa niekiedy dopuszczała jedynie rysunki wykonane przez więźniów na formularzach. Ich treść była różnorodna począwszy od motywów kwiatowych, przez wizerunki rycerzy w zbrojach¹⁶ aż po motywy świąteczne.¹⁷ Niektóre blankiety z KL Stutthof zawierały pouczenie, by treść korespondencji znajdowała się wyłącznie w przeznaczonych do tego celu linijkach. Komunikowano także:

„Nieprzejrzyste i źle czytelne listy nie mogą być cenzurowane i będą niszczone”.

W KL Auschwitz pierwsze listy pisano na kartkach z zeszytu, które umieszczano w kopertach koloru zielonego z nadrukowanym wyciągiem 6-punktowej instrukcji regulującej zasady wysyłki poczty. Od września 1940 r. został wprowadzony formularz listowny. Na przełomie 1942 r. używano jednostronicowych blankietów z nadrukowaną na zewnętrznej stronie uprzednio wspomnianą treścią instrukcji. Formularz określano jako list bezkopertowy.

Napisane przez więźniów listy były przekazywane izbowemu (*Stubenälteste*), po czym trafiały do pisarza blokowego (*Blockschreiber*). Do jego obowiązków należało przede wszystkim zarejestrowanie w kartotece imiennej faktu napisania przez osadzonego listu. Po dokonaniu tej czynności przekazywał on listy do obozowej kancelarii (*Häftlingschreibstube*). Tu korespondencję układano według numerów obozowych, a następnie udostępniano cenzurze pocztowej (*Postzensurstelle*).¹⁸ Po sprawdzeniu korespondencji nanoszono pieczęć *Geprüft* (sprawdzone) wraz z nazwą obozu oraz cyfrą oznaczającą numer cenzora lub *Postzensurstelle* (Cenzura pocztowa) i podawano nazwę obozu.¹⁹ Mimo odrębnego miejsca na stemple reguła ta nie była ściśle przestrzegana. Często nanoszono je na stronie, gdzie znajdowały się dane odbiorcy lub pod tekstem napisanej korespondencji. Niekiedy umieszczano informację *2 x im Monat Postenempfang*, co miało przypominać o wysyłce wyłącznie 2 listów w ciągu miesiąca oraz

Nur Deutsch schreiben – „Pisać tylko po niemiecku”.

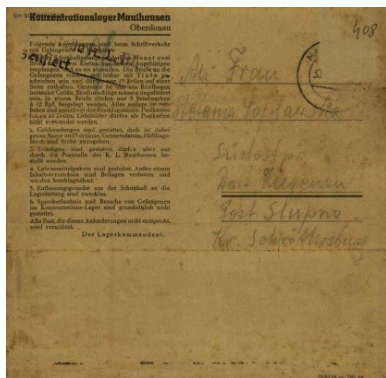
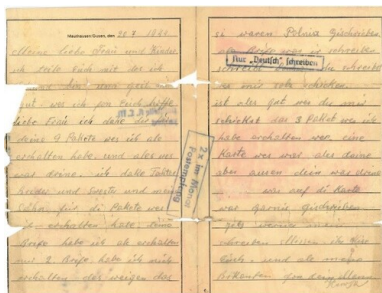
Do listu cenzorzy często załączali pouczenie informujące adresata o zakazie przesyłki łatwo psujących się środków żywności w okresie letnim.

Prawo korespondencji

Nie wszyscy otrzymywali przywilej pisania do swoich najbliższych. Żydzi, rosyjscy jeńcy wojenni, ludność cywilna pochodząca ze Związku Sowieckiego, a także więźniowie policyjni (*Polizeihäftlinge*) byli pozbawieni prawa do korespondencji z rodziną.²⁰ Podobnie było w przypadku więźniów aresztowanych na podstawie dekretu NN (*Nacht und Nebel*)²¹ oraz osadzonych w ramach akcji „Piana morska” (*Meerschäum*).²² Ponadto całkowity zakaz obowiązywał Häftlingów z kompanii karnej (*Strafkompanie*) oraz skierowanych do bunkra.

Listy więźniów nie mogły posiadać żadnych skreśleń, dodatkowych dopisków czy poprawek. Cenzura obozowa niekiedy dopuszczała jedynie rysunki wykonane przez więźniów na formularzach. Ich treść była różnorodna począwszy od motywów kwiatowych, przez wizerunki rycerzy w zbrojach aż po motywy świąteczne.

Istniały osobne przepisy wysyłki listów dla Reichdeutschw²³ regulowane pismem z 7 lipca 1942 r. szefa Urzędu D (obozy koncentracyjne) Głównego Urzędu Gospodarki i Administracji SS (*SS-Wirtschafts-Verwaltungshauptamt, Amtsgruppe D – Konzentrationslager*). Ta kategoria więźniów mogła otrzymywać pocztę od swoich bliskich służących we wszystkich rodzajach broni, także będących członkami cywilnych służb pomocniczych Wehrmachtu (*Wehrmachtgefolge*), RAD (*Reichsarbeitsdienst*)²⁴ OT (*Organisation Todt*)²⁵ oraz sióstr Niemieckiego Czerwonego Krzyża i NSV (*Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*).²⁶ Również za wszelkie przewinienia jak np. podarty "pasiak" obozowy lub nieczytelny numer, osadzonym odbierano możliwość korespondencji z rodziną, czyli stosowano karę tzw. *Postsperr*.

List z KL Mauthausen-Gusen z pieczętkami informującymi o przesyłaniu 2 listów w ciągu miesiąca oraz pisaniu korespondencji w języku niemieckim. Z zasobu IPN

List z KL Mauthausen. W prawym dolnym rogu symbol Q 176 76344. Z zasobu IPN

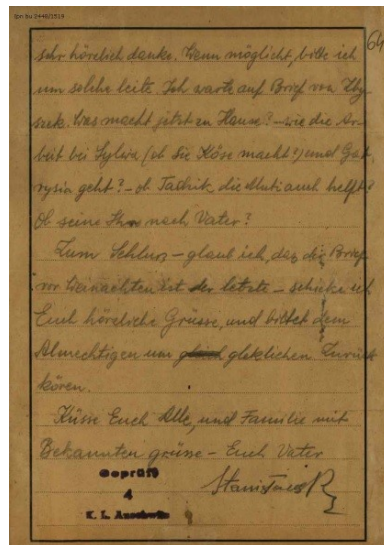
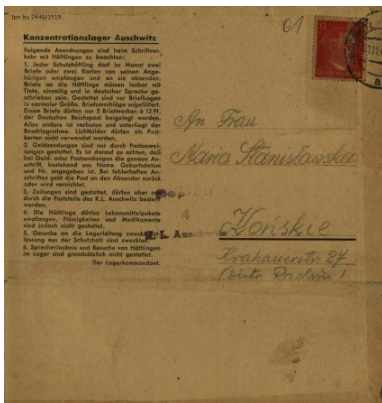
Listy obozowe w zasobie IPN

Nie wszyscy otrzymywali przywilej pisania do swoich najbliższych. Żydzi, rosyjscy jeńcy wojenni, ludność cywilna pochodząca ze Związku Sowieckiego, a także więźniowie policyjni byli pozbawieni prawa do korespondencji z rodziną. Podobnie było w przypadku więźniów aresztowanych na podstawie dekretu *Nacht und Nebel* oraz osadzonych w ramach akcji *Meerschaum*.

Omawiane listy znajdują się w różnych zespołach byłej Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, nie są odrębnym zespołem archiwalnym czy kolekcją. Największy zbiór korespondencji tworzy 16 listów z lat 1943-44 Feliksa Stanisławskiego, więźnia KL Auschwitz, skierowanych do swojej żony, Marii Stanisławskiej.²⁷ Osadzony został aresztowany latem 1943 r. z powodu przynależności syna Zbigniewa do Armii Krajowej. Pojedynczy egzemplarz zachował się z KL Ravensbrück²⁸ napisany przez Stefanię Krypę aresztowaną w maju 1941 r. w Rembertowie, następnie przewiezioną do więzienia śledczego Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa Dystryktu Warszawskiego (*die Sicherheitspolizei und SD für den Distrikt Warschau*) (Pawiak), skąd 23 września 1941 r. została przetransportowana do wspomnianego wyżej obozu. Inne listy pochodzą z KL Dachau.²⁹ Ich nadawcą był Ferdynand Boguszewski za udział w polskim ruchu oporu zesłany do obozu, gdzie zmarł 1941. Drugi natomiast został napisany przez Mieczysława Brzezińskiego, który ujęty w łapance w Ciechocinku został przewieziony do Lindau; ostatecznie na skutek posądzenia o

sabotaż osadzono go w Dachau, w którym przebywał do wyzwolenia obozu 29 kwietnia 1945 r.

Listy więźniów z obozów koncentracyjnych stanowią przejmujące świadectwo ich losów w okresie II wojny światowej. Bezwzględna cenzura obozowa umiejętnie tuszowała prawdziwe wyobrażenie „kacetów”, stwarzając ułudę normalnego życia za kolczastym drutem. Pojawiające się w listach sformułowania „Jestem zdrowy” czy „Mam się dobrze” dawały mylne wyobrażenie adresatom korespondencji o miejscu gehenny matek, ojców, synów, córek. Mimo tego jednak, domyślano się ich dramatycznego położenia. Jednakże dla osadzonych pisanie listów pozostawało legalną drogą łączności ze światem zewnętrznym, a przede wszystkim ze swoimi rodzinami. Bez wątplenia listy więźniów stanowią tragiczny dokument niehumanitarnego systemu.

Strona przednia listu z KL
Auschwitz z pieczęcią cenzora. Z
zasobu IPN

Pieczęć cenzora umieszczona pod
tekstem listu Feliksa
Stanisławskiego. Z zasobu IPN

¹ N. von Bertrand, Das Regelwerk der Lagerhaft in den nationalsozialistischen Konzentrationslagern, [w:] *Journal der Juristischen Zeitgeschichte. Zeitschrift für die Rechtsgeschichte des 19. bis 21. Jahrhunderts*, Jahrgang 6, Heft 1, (März 2012), S. 3.

² T. Szymański, Poczta obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau (Oświęcim-Brzezinka), [w:] *Filatelista. Dwutygodnik Polskiego Związku Filatelistów*, Nr 11 (230), rok XII, Warszawa 1965, s. 205.

³ *Ibidem*, s. 203.

⁴ *Ibidem*, s. 204..

⁵ H. Maršálek, *Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen. Dokumentation*, Wiedeń 1995, S. 67.

⁶ O tej kwestii pisze również Stanisław Grzesiuk w „*Pięć lat kacetu*”, Warszawa 1968, s. 218..

⁷ T. Szymański, *Poczta ...*, s. 204.

⁸ Szacuje się, że w nazistowskich obozach koncentracyjnych przebywało ok. 10 tys. Hiszpanów internowanych początkowo w obozach na terenie Francji, m.in. w Gurs. Osadzeni ci walczyli po stronie republikańskiej w hiszpańskiej wojnie domowej (1936-1939).

⁹ Ogólne zarządzenie dotyczące korespondencji i otrzymywania paczek więźniom w obozie koncentracyjnym Dachau; źródło: baza Międzynarodowej Służby Poszukiwawczej w Bad Arolsen (*International Tracing Service* – ITS), folder 1.1.6.0.

¹⁰ Sytuacja zmieniła się w późniejszym okresie, np. w KL Auschwitz więźniowie od 1942 r. otrzymywali paczki żywnościowe od swoich bliskich. Pewne ustępstwa w tej kwestii poczyniono już w 1940 r., gdy arcybiskup krakowski Adam Sapieha zwrócił się do komendanta obozu Rudolfa Hössa z prośbą o zezwolenie przesłania przez rodziny 1 kg paczek na Boże Narodzenie. Od listopada 1943 r. Międzynarodowy Czerwony Krzyż po otrzymaniu zgody od władz niemieckich systematycznie wysyłał paczki dla więźniów rejestrowanych w danym obozie koncentracyjnym.

¹¹ Obozowe kantyny były otwarte parę razy w tygodniu. Wybór towarów pozostawał jednak niewielki, ograniczał się m. in. do kwaśnych buraków, wody mineralnej czy przyborów do golenia.

¹² Tym terminem określano więźniów politycznych osadzonych w obozach koncentracyjnych na podstawie „Rozkazu o uwięzieniu ochronnym” (*Schutzhaftbefehl*) wydawanym przez placówkę policji państwowej, a dotyczącym działaczy opozycji wobec narodowego socjalizmu, duchownych katolickich, ofiar donosów.

¹³ S. Kłodziński, *Merytoryczne i psychologiczne znaczenie oświęcimskich listów obozowych*, [w:] *Przegląd Lekarski*, 1990, 47, Nr 1, s. 35.

¹⁴ S. Barański, J. Falkowski, *Mauthausen-korespondencja*, [w:] *Filatelista*, Nr 2 (844), rok XL, 1993, k. 44.

¹⁵ S. Kłodziński, *Merytoryczne...*, s. 36.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Kolekcję listów z rysunkami bożonarodzeniowymi posiada Muzeum Gross-Rosen w Rogoźnicy.

¹⁸ T. Szymański, *Poczta...*, s. 2051.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ S. Kłodziński, *Merytoryczne...*, s. 33.

²¹ Określenie dekretu *Nacht-und-Nebel-Erlass* – Noc i mgła – nawiązuje do opery Richarda Wagnera „Złoto Renu” (*Das Rheingold*), w której jedna z postaci zakładając czarodziejski hełm zamieniała się w dym. Dekret ten, z 7 XII 1941 r. – zatytułowany „Wytyczne dotyczące ścigania za czyny przestępcze przeciwko Rzeszy lub władz okupacyjnych na okupowanych obszarach” (*Richtlinien für die*

Verfolgung von Straftaten gegen das Reich oder die Besatzungsmacht in den besetzten Gebieten) - został podpisany przez feldmarszałka Wilhelma Keitla i miał na celu fizyczne wyeliminowanie osób będących wrogami III Rzeszy, m. in. członków ruchu oporu. Objął on głównie obywateli Francji, Luksemburga, Belgii, Holandii oraz Norwegii.

²² Kryptonim akcji przeciwko członkom francuskiego ruchu oporu, których osadzano w obozach koncentracyjnych, m. in. Buchenwaldzie. Korespondencja w kwestii pisania listów przez więźniów aresztowanych w ramach akcji „Piana morską” została skierowana przez szefa Urzędu D (obozy koncentracyjne) Głównego Urzędu Gospodarki i Administracji SS do komendantów obozów koncentracyjnych 6 VI 1943 r.

²³ Termin stosowany na określenie Niemca zamieszkałego na terenie III Rzeszy.

²⁴ Służba Pracy Rzeszy świadcząca w okresie II wojny światowej funkcje o charakterze pomocniczym na rzecz Wehrmachtu.

²⁵ Organizacja utworzona przez Fritza Todta w 1938 r., której głównym zadaniem była budowa obiektów wojskowych.

²⁶ Narodowosocjalistyczna Ludowa Opieka Społeczna organizacja prowadząca różnorodne inicjatywy pomocy dla obywateli niemieckich m. in. Pomocy Zimowej (*Winterhilfswerk*). 5 V 1933 została uznana przez Adolfa Hitlera za jedyną partyjną instytucję w III Rzeszy mogącą prowadzić działalność dobroczynną.

²⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), *Ankiety Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce*, sygn. IPN BU 2448/1519, k. 19-106.

²⁸ AIPN, sygn. IPN BU 2448/1519, k. 124-125.

²⁹ AIPN, sygn. IPN BU 2448/1463 (teczka bez paginacji) oraz sygn. IPN BU 2448/1518, k. 41-42.

COFNIJ SIĘ